

Fynsk disputats

Erland Porsmose: De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfællesskabets tid. (Odense Universitetsforlag 1987, 308 s. Pris 231,80 kr.).

Erland Porsmose: Bebyggelsehistorisk teori og syntese – landsbyens udvikling ca. 1000–1800 e.Kr. (Odense Universitet 1987, 52 s. dupl. Pris 16 kr.).

Af *Finn Stendal Pedersen*

Den 4. december 1987 forsvarede en ny disputats om Fyns historie af fynboen Erland Porsmose for en fyldt teatersal på Odense Universitet, hvor det interesserede publikum for hovedsagens vedkommende også syntes at være fynboer, selv om også en del udenøns mennesker var mødt frem i dagens anledning.

Afhandlingens emne var museumsinspektør Erland Porsmoses fremstilling af hovedtrækkene i de fynske landsbybebyggelser, som ifølge hans tese blev udformet for netop 1000 år siden på overgangen mellem vikingetid og tidlig middelalder. Endvidere mener Erland Porsmose i fremstillingen at kunne godtgøre, at landsbyerne dengang blev anlagt på de steder, hvor de endnu i dag ligger, og at forklaringen på dette er den tætte sammenhæng mellem bebyggelse og dyrknings-systemet. Følgelig kan det fra de senere opmålingsarbejder og taksationer i årene 1681–83 kendte dyrkningssystem i hovedtrækkene ligeledes hævdes at have eksisteret i 1000 år. Det vil sige de fra 1700-tallets slutning kendte ejerlavsgrenser og det fra 1600-tallets slutning kendte dyrkningsfællesskab i landsbyerne. Med Erland Porsmoses egne ord karakteriseredes dette dyrkningsfællesskab af, »at en gårds jorder i princippet bestemtes som en andel, f.eks. en tyvendel af landsbyens samlede tilliggende, landsbymarken, der udgjorde en driftsenhed, et ejerlav. På Fyn var i 1682 knap halvdelen af jorden opdyrket, mens resten lå hen som eng, græsningsarealer og skov. Gårdenes dyrkede areal, agrene, fordeltes efter sindrige systemer over hele landsbymarken, således at en gård havde sine agre fordelt på 50–100 steder, hvilket nødvendiggjorde en fælles dyrkningsrytme i landsbyen. Græsnings- og skovressourcer udnyttedes i fællesskab, idet man fordelte retten til at holde et vist antal kreaturer på græs og svin på olden i forhold til de enkelte gårdes agerjord. Tilrettelæggningen af den fælles ressourceudnyttelse foregik på bystævnet, en forsamling af »by-

mændene«, d.v.s. gårdbrugerne. Som grundlag for bystævnets virke havde hver landsby en bylov . . . I mangt og meget var landsbyen en selvstyrende enhed, og hvad enten man tænker økonomisk, socialt eller juridisk, må landsbyen betegnes som samfundets bærende enhed frem til opløsningen af landsbyfællesskabet ved de store landboreformer i slutningen af 1700-tallet. . . . Landsbyernes historie er således et langt stykke ad vejen Fyns historie, og da landsbyerne er så dominerende i bebyggelsesbilledet, er det naturligt at tage sit udgangspunkt heri og behandle de øvrige bebyggelsestyper, som f.eks. møller og herregårde i forhold hertil. . . . Herregårdene er ikke mindst vigtige i denne sammenhæng, da langt hovedparten af de fynske bøndergårde i tiden op til de store landboreformer var fæstegårde under adelsgodser . . . I udvidet forstand vil emnet således være landsbybyggelsens udvikling på Fyn fra vikingetid og op til vor egen tid, omend hovedvægten vil blive lagt på landsbyfællesskabets epoke«.

Selve systemet, som Erland Porsmose her skildrer det, er jo langt fra ukendt; det nye i tesen er så afgjort forsøget på at føre dette i sin helhed tilbage til vikingetidens slutning. Bevismaterialet, som Erland Porsmose fremlægger til bedømmelse i fremstillingen, er således både skriftlige dokumenter, kulturlandskabets geografiske udseende og beskaffenhed i dag samt arkæologiske undersøgelsesresultater fra tomtudgravninger. Hovedparten af materialet er indsamlet via det »fynske landsbybebyggelsesprojekt«, hvor præses selv var en hovedkraft.

Første officielle opponenter var professor, dr. phil. *Erik Ulsig*. Han gav først et omfattende resumé af hovedfremstillingens forskellige elementer, førend han påbegyndte en diskussion af disputatsens videnskabelige resultater, hvor han efter at have rost den letlæselige fremstillingsform, men beklaget, at man alt for ofte måtte søge dokumentationen uden for bogen selv, som regel i »Den regulerede landsby«, koncentrerede han sig om præses' teser om stabiliseringen af de gamle landsbyer før 1100, hvor udflytningen begynder, og om torpudviklingen i 12. og 13. årh. Her havde han yderst få kritiske bemærkninger og erklærede sig som oftest tilfreds med de forklaringer, som præses gav, ligesom han var fuld af beundring for størstedelen af analyserne. Han mente dog, at der var lagt for ringe vægt på at inddrage forholdene udenfor Fyn i forklaringerne. Således mente han, at en nærmere inddragelse af forskningsresultater fra andre egne af landet vedrørende landsbyernes dyrkningsstruktur, herunder specielt af de integrerede landsbyfællesskaber, ville have fået præses til at modificere sine nogle gange meget forenklede og bastante forklaringer på dyrkningsfællesskabets udvikling. Efter til sidst at have påvist »et skønsomt udvalg af unøjagtigheder« konkluderede Erik Ulsig med at anføre, at det var en

stor ambition at ville skrive landsbyens historie fra jernalderen til landboreformerne som en samlet syntese, men bogen repræsenterede en betydelig videnskabelig indsats, skabt ud fra kærlighed til det fynske kulturlandskab. Han var ligeledes sikker på, at bogen med sin let tilgængelige fremstillingsform ville blive læst i vide kredse.

Som første opponent ex auditorio holdt arkæologen *Ole Vejebak* et indlæg, hvor han med udgangspunkt i disputatsens tese om en stærk og nødvendig sammenhæng mellem bofastheden i bebyggelsen 900–1100 og indførelse af de højryggede agre, der igen forudsatte hjulploven, samt trevangsbruget, som det senere kendes (side 55–56), fremhævede, at den stationære landsbybebyggelse ikke behøvede at hænge sammen med vangesystemet, men nok med en driftsintensivering, der kan forklares med vintersædens indførelse i vikingetid samt ud fra udviklingen i statsmagten og i kirkens magt (tiendens indførelse). Stats- og kirkemagt havde derved en interesse i at kunne kontrollere afgiftsgrundlaget, og dette skete lettest, når bebyggelserne forblev liggende, på deres én gang valgte plads. I den følgende diskussion indrømmede han dog, at hans forklaringsmodel også i høj grad var hypotetisk, således at det ikke kunne udelukkes, at præses havde ret. Han kunne dog iøvrigt henvise til en række udgravningsresultater til støtte for sin egen hypotese.

Som anden opponent ex auditorio havde dr. phil. *Ole Widding* meldt sig. Han ankede over, at præses efter hans mening, trods megen flid og idérigdom samt mange tryksider, i sin begejstring over sine hypoteser havde glemt kildernes udsagn, især markbøgerne fra Chr. V's matrikulering. *Ole Widding* vendte sig iøvrigt mod præses' opfattelse af begreberne »rebning« og »egalisering«, ligesom han fandt, at hegnings-systemet i fællesskabets tid havde en for lille plads i præses' fremstilling. *Porsmose* svarede hertil bl.a., at han i de kommende arbejder i høj grad håbede at kunne inddrage markbøgernes udsagn i sin fremstilling.

Anden officielle opponent var professor, dr. phil. *E. Ladewig Petersen*. Han fremholdt bl.a., at *Porsmose* ikke havde skrevet syntese i gængs forstand, men ud fra den overbevisning, at historikerens beretning skal bæres af et samlende helhedssyn, hvori de enkelte historiske udsagn vurderes og indplaceres. I dette opfyldte præses kravene til en velvalgt kronologisk og geografisk ramme for sin fremstilling. *Ladewig Petersen* var dog af den mening, at specielt for den ældre tid var Fyn ikke så godt et udtryk for landsbyernes udvikling, men at en sammenligning med udviklingen i det danske riges ekstremer, såsom Jylland og Skåne, burde være inddraget i vurderingen af den fynske udvikling.

Vedrørende perioden 1500–1800 havde E. Ladewig Petersen ikke så mange bemærkninger, da han i det store og hele var enig med præses' opfattelse af, at ejendomsforholdenes udvikling var det bærende forklaringsselement i udviklingsforløbet. Han mente dog, at præses havde underbetonet statsmagtens udvikling og interesser i sin tolkning af forløbet. Ladewig Petersen viste iøvrigt igennem en række eksempler og beregninger, at den anvendte metode til at underbygge præses' tolkning, nemlig en opgørelse af godsernes arronderingsgrad efter den procentvise fordeling af de bønder, som godserne ejede i hovedgårdssognene for henholdsvis 1600, 1660 og 1770, ikke var brugbar, idet metoden ville medføre i en række tilfælde, at man måtte komme til den absurde konklusion, at hoveribyrden for bønderne var faldende op igennem perioden. Der blev for perioden omkring 1660 ved den af Porsmose foretagne opgørelsesmetode heller ikke taget højde for den betydelige mængde af skattefri ugedagsbønder, som i stigende grad boede uden for hovedgårdssognet.

Afslutningsvis fremhævede E. Ladewig Petersen, at den konsekvent fastholdte tolkningsramme i fremstillingen sammen med Porsmoses øvrige arbejder siden 1981, der viste stort og godt videnskabeligt arbejde, gjorde tildelingen af den filosofiske doktorgrad velfortjent. Han ville derfor slutte med at ønske Erland Porsmose til lykke med resultatet.

Efter en lang og spændende eftermiddag kunne man konstatere, at der med dette værk var føjet et nyt led til den efterhånden betydelige række af disputatser med relation til fynsk historie, der har set dagens lys siden midten af 1960'erne.